

Tom 33/2021, ss. 105-122
ISSN 2719-4175
e-ISSN 2719-5368
DOI: 10.19251/ne/2021.33(7)
www.ne.mazowiecka.edu.pl

Janina Sawicka

j.sawicka@mazowiecka.edu.pl

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8181-1723>

Ewa Pruś

ewa15168@vp.pl

Mazowiecka Uczelnia Publiczna w Płocku

ROLA GOSPODARKI SPOŁECZNEJ W ROZWOJU SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO

THE ROLE OF THE SOCIAL ECONOMY IN CIVIL SOCIETY DEVELOPMENT

Streszczenie

W artykule, w części dotyczącej zagadnień teoretycznych przedstawiono definicje, cele i narzędzia gospodarki społecznej i jej rolę w rozwoju społeczeństwa obywatelskiego. W części opisowej natomiast podano wybrane formy i przykłady działalności podmiotów gospodarki społecznej w Polsce. Scharakteryzowano istotę przedsiębiorstwa społecznego i spółdzielni socjalnej. Przybliżono również ideę społecznej odpowiedzial-

Summary

In the article, in the part concerning theoretical issues, the definitions, goals and tools of the social economy and its role in the development of civil society are presented. In the decrypted part however selected examples of the activities of social economy entities in Poland were given. The essence of a social enterprise and a social cooperative was characterized. The idea of corporate social responsibility has also been explained.

ność biznesu. W opracowaniu podkreśla się rosnące w XXI wieku, znaczenie gospodarki społecznej we wszystkich krajach o gospodarce rynkowej jako wyraz umacniania się demokracji uczestniczącej i społeczeństwa obywatelskiego.

Słowa kluczowe: gospodarka społeczna, przedsiębiorstwa społeczne, spółdzielnie socjalne, społeczna odpowiedzialność biznesu

The study highlights the growing importance of the social economy in the 21st century in all market economy countries as an expression of the strengthening of participatory democracy and civil society.

Keywords: social economy, social enterprises, social cooperatives, corporate social responsibility.

JEL Classification: E24, E26, J46

WPROWADZENIE

W wymiarze teoretycznym gospodarka społeczna bada jak rozwój ekonomiczny przyczynia się do poprawy warunków życia i warunków pracy społeczeństwa, dobrostanu indywidualnego i społecznego. Badacze zajmują się zjawiskami ekonomicznymi z punktu widzenia realizacji celów społecznych. Gospodarka społeczna istotną rolę odgrywa w warunkach gospodarki rynkowej. Stwarza bowiem okazję do współuczestnictwa obywateli w rządzeniu (ang. *governance*) kształtując w nich poczucie odpowiedzialności za wspólną przyszłość.

Obecnie, na początku XXI wieku, gdy w różnych rejonach globu pojawiają się w praktyce wyborów powszechnych tendencje autorytarne, populistyczne rządy, demokracja jako wola ludu jest zagrożona. Systemy polityczne nadal określane są jako demokratyczne, bo są uświęcane poprzez wybory. Demokracja nie może jednak ograniczać się do legitymizacji poprzez wybory w przypadku, gdy władza jest nadużywana. Stąd to właśnie sposób sprawowania władzy ma istotne znaczenie. We współczesnym świecie w związku z trybem podejmowania decyzji, wzrosło znaczenie władzy wykonawczej a rządzący niekiedy stają się ważniejsi niż przedstawiciele społeczeństwa. Obywatele czują, że są rządzani demokratycznie wówczas, kiedy rządzący w sprawowaniu władzy spełniają jasno określone wymogi przejrzystości, odpowiedzialności, rozliczania się, pluralizmu i różnorodności i wsłuchiwanie się w ich głos (Rosanvallón, 2018).

Idea gospodarki społecznej wpisuje się w szerszą definicję zrównoważonego i trwałego rozwoju, co w praktyce sprowadza się do poszukiwania takich rozwiązań i sposobów realizacji celów rozwojowych aby zaspokajając bieżące potrzeby społeczeństw nie ograniczać szans rozwoju przyszłych generacji,

w szczególności chroniąc naturalne, nieodnawialne zasoby planety (jest to tzw. model triady: gdzie efektywność ekonomiczna przyczynia się do dobrostanu społeczeństwa, równocześnie nie zagrażając naturalnemu środowisku). W kontekście zrównoważonego rozwoju na znaczeniu zyskuje ekonomia społeczna, tworząc współzależności między kwestiami gospodarczymi i społecznymi w miejsce podporządkowania jednego obszaru drugiemu. Równowaga bowiem polega na zadbaniu, aby efektywność ekonomiczna służyła potrzebom społecznym.

Potencjał gospodarki społecznej uruchamia się zwłaszcza w czasie kryzysu gospodarczego i recesji. (Wilkin, 2013). Tę cechę gospodarki społecznej potwierdza czas pandemii, bo nie przestaje się ona rozwijać, gdy inne sektory gospodarki doświadczają trudności.

1. GENEZA GOSPODARKI SPOŁECZNEJ W UNII EUROPEJSKIEJ

Gospodarka (ekonomia) społeczna obrazuje podstawowe wartości, na których została zbudowana Unia Europejska [art. 3 TUE]. Jest ona również kierunkowym instrumentem realizacji celów i zobowiązań podjętych w ramach programu działań ONZ na rzecz zrównoważonego i trwałego rozwoju. Ekonomia społeczna została uznana na poziomie światowym przez Międzynarodową Organizację Pracy (ILO) agencję zajmującą się ochroną praw pracowniczych, poprawą warunków pracy i życia, tworzeniem miejsc pracy oraz regulacją międzynarodowych standardów pracy.

W 1997 r. Europejski Szczyt w Luksemburgu poświęcony zagadnieniom koordynacji polityk zatrudnienia nawiązuje do ekonomii społecznej wpisując ją do głównych kierunków polityki na rzecz rozwiązywania problemów rynku pracy. Od tego czasu cele ekonomii społecznej są obecne także w innych, branżowych politykach unijnych i w krajach członkowskich.

Ważną rolę na rzecz rozwoju gospodarki społecznej spełniają Fundusze UE i ich instrumenty finansowe w szczególności te kierowane za pośrednictwem Europejskiego Funduszu Społecznego (EFS). Fundusz Społeczny i jego Inicjatywa EQUAL mają bowiem na celu nie tylko wspieranie zatrudnienia i spójności społecznej w całej Europie, ale także budowanie i wzmacnianie europejskiego filaru praw socjalnych.

W ostatnich latach, priorytet gospodarce społecznej nadawały kolejne prezydencje Rady UE. Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny (EKES) opublikował wiele sprawozdań i opinii na temat wkładu gospodarki społecznej

w osiąganie różnych celów polityki publicznej. (J.L Monzón, R. Chaves, 2012; Monzón, Chaves, 2016).

W Unii Europejskiej i we wszystkich jej krajach członkowskich opracowywane są strategie i wieloletnie plany rozwoju ekonomii społecznej, w kilku krajach te kwestie zostały uregulowane ustawowo.

W Polsce obowiązującym, od 2019 roku, dokumentem jest *Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej* (KPRES). [*Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej, 2019*]. Jest to dokument zawierający analizę i ocenę celów i działań realizowanych przez administrację rządową na szczeblach krajowym i regionalnych, działania jednostek samorządu terytorialnego oraz NGO,sów w obszarze ekonomii społecznej.

Pionierski krok w procesie identyfikacji przedsiębiorstw społecznych przez Unię Europejską stanowiła opinia Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego (EKES-u) w sprawie różnorodności form przedsiębiorstw (INT/447 z dnia 1 października 2009 r.). Opinia ta nakreślała najważniejsze cechy przedsiębiorstw społecznych, ich związki z gospodarką społeczną („spółdzielnie socjalne i inne podobne przedsiębiorstwa mające bardzo różny status prawny”) oraz ich główne dziedziny działalności („świadczenie usług, takich jak opieka zdrowotna, ochrona środowiska, usługi socjalne i edukacja [...] tworzenia miejsc pracy i integracji] na rynku pracy osób znajdujących się w niekorzystnej sytuacji”) oraz stwierdzała, że Komisja Europejska powinna „poważnie rozważyć możliwość opracowania polityki na rzecz przedsiębiorstw społecznych”.

Równoległe z wydaniem powyższej opinii Komisja Europejska nie tylko przedstawiła opis cech przedsiębiorstw społecznych, ale także wyraźnie stwierdziła, że stanowią one integralną część gospodarki społecznej: „Celem przedsiębiorstw społecznych, które stanowią podmioty gospodarki społecznej, jest przede wszystkim oddziaływanie społeczne a nie generowanie zysków dla właścicieli lub udziałowców. Prowadzą one działalność na rynku, dostarczając towary i świadcząc usługi w sposób przedsiębiorczy i innowacyjny i wykorzystują zyski głównie na realizację celów społecznych. Przedsiębiorstwami tego rodzaju zarządza się w sposób odpowiedzialny i przejrzysty, w szczególności poprzez zapewnienie uczestnictwa pracowników, konsumentów i podmiotów, których dotyczy ich działalność gospodarcza” (komunikat Komisji Europejskiej „Inicjatywa na rzecz przedsiębiorczości społecznej”, COM (2011) 682 finał z dnia 25 października 2011 r.).

Przedsiębiorstwa ekonomii społecznej odzwierciedlają zapotrzebowanie na gospodarkę, która godzi ze sobą wymiar społeczny, gospodarczy i finansowy, która jest w stanie generować dobrobyt i która nie jest mierzona tylko kapitałem finansowym, ale także – i przede wszystkim – kapitałem społecznym. Motorem działalności przedsiębiorstw gospodarki społecznej nie są jedynie kryteria rynkowe lub kryteria wzrostu gospodarczego. Rozwój, dwucyfrowa rentowność i zyski nie stanowią dla nich najważniejszych celów – najważniejszy jest wkład w interes ogólny, spójność społeczną i dobrostan społeczeństw i obywateli. Możemy wymieniać liczne przykłady różnorodnych podmiotów opartych na bezpłatnym, demokratycznym, dobrowolnym i otwartym uczestnictwie, tworzonych przez społeczeństwo obywatelskie w celu zaspokajania potrzeb i rozwiązywania problemów pojedynczych osób, gospodarstw domowych i rodzin, lokalnych społeczności a nie dla zapewnienia inwestorom lub kapitalistycznym przedsiębiorstwom zysku z inwestycji czy też ochrony ich interesów.

W ciągu ostatnich 20 lat to zróżnicowane spektrum organizacji rynkowych i nierynkowych, działających w interesie wzajemnym lub w interesie ogółu, ukształtowało wspólnie trzeci sektor, który określane jest pojęciem ekonomii (gospodarki) społecznej.

Wspólne cechy przedsiębiorstw społecznych to:

- ukierunkowanie głównie na cele społeczne, a nie na zysk,
- nadwyżki podlegające re inwestycji,
- duża różnorodność form prawnych,
- wytwarzanie towarów i usług, których elementem jest innowacja społeczna,

Ten komunikat Komisji określa także główne obszary działalności przedsiębiorstw społecznych:

- przedsiębiorstwa, które świadczą usługi społeczne lub dostarczają towary i usługi przeznaczone dla słabszych grup społecznych,
- przedsiębiorstwa, których celem jest włączenie zawodowe osób posiadających małe szanse na zatrudnienie, a których działalność może dotyczyć towarów i usług innych niż społeczne.

Z kolei, w rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1296/2013 w sprawie zatrudnienia i innowacji społecznych przywołano ponownie koncepcję przedsiębiorstwa społecznego ustanowioną w przytoczonym powyżej dokumencie Komisji Europejskiej, podobnie jak miało to miejsce w konkluzjach Rady Unii Europejskiej z dnia 7 grudnia 2015 r. w sprawie pro-

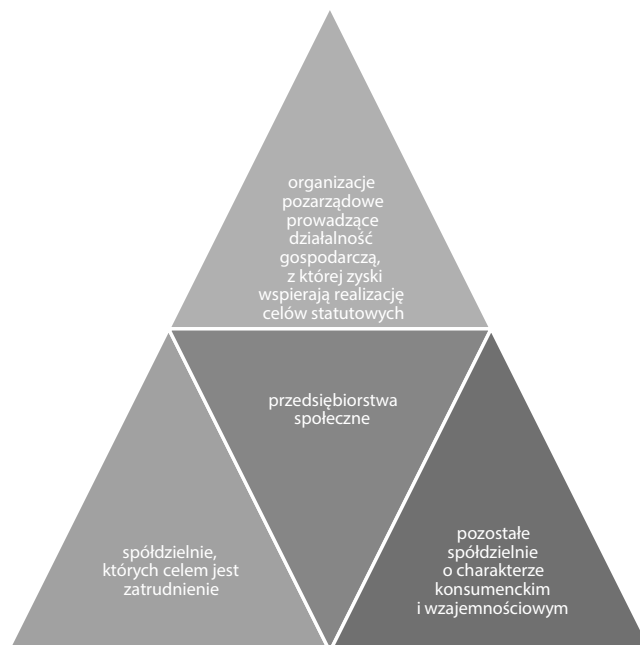
pagowania gospodarki społecznej. Ponadto w sprawozdaniu Grupy Ekspertów ds. Przedsiębiorczości Społecznej (GECES) z października 2016 r. (sprawozdanie ogólne GECES: 2016) zwrócono szczególną uwagę na europejskie przykłady przedsiębiorstw społecznych tworzonych w oparciu o koncepcję gospodarki społecznej, które to przedsiębiorstwa, pomimo dużej różnorodności posiadają co najmniej cztery wspólne cechy: cel socjalny lub społeczny, postawę przedsiębiorczą, demokratyczne lub partycypacyjne sprawowanie rządów oraz re inwestycję zysków.

2. INSTRUMENTY I INSTYTUCJE EKONOMII SPOŁECZNEJ

Analizy teoretyczne koncepcji instytucji społecznych zaczęły rozwijać się w połowie lat 90. XX w. i doprowadziły do wypracowania różnorodnych podejść, które pomimo istotnych wspólnych elementów prezentują także znaczną różnorodność koncepcyjną utrudniającą opracowanie definicji przedsiębiorstw społecznych. Należałoby jednak pokusić się o próbę systematyzacji i zdefiniowania ich wielorakich form organizacyjnych.

Instytucje ekonomii społecznej są podmiotami gospodarczymi i społecznymi, działającymi we wszystkich sektorach. Mogą one przybierać różne formy, wśród których wymienić należy: banki spółdzielcze, ubezpieczenia wzajemne, spółdzielnie, fundusze poręczeniowe, przedsiębiorstwa społeczne i socjalne, agencje rozwoju regionalnego, stowarzyszenia, fundacje. Przedsiębiorstwa te są szczególnie aktywne w takich obszarach jak: ochrona socjalna, usługi socjalne, zdrowie, banki, ubezpieczenia, produkcja rolnicza, sprawy konsumencie, praca stowarzyszona, rzemiosło, sektor mieszkaniowy, dostawy, usługi dla mieszkańców, szkolenie, edukacja, zakres kultury, sport i rozrywka.

Podmioty te można podzielić co najmniej na cztery podgrupy (por rys. 1)

Rysunek1. Rodzaje podmiotów gospodarki społecznej

Źródło: opracowanie własne na podstawie <http://es.rops.rzeszow.pl/podstawowe-pojecia/> (dostęp 27-01-2021)

Cechą sektora gospodarki społecznej jest jej duża różnorodność. Znalazły się tutaj podmioty o różnym charakterze działalności i formach organizacyjno- prawnych (<http://es.rops.rzeszow.pl/podstawowe-pojecia/> dostęp 21.01.2021):

- przedsiębiorstwa społeczne, które są podstawą ekonomii społecznej,
- podmioty reintegracyjne, które służą reintegracji społecznej oraz zawodowej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, tj. zakłady aktywności zawodowej, warsztaty terapii zajęciowej, centra i kluby integracji społecznej,
- podmioty działające w obszarze pożytku publicznego. Są to organizacje pozarządowe, które prowadzą działalność odpłatną lub nieodpłatną pożytku publicznego, podmioty sfery gospodarczej, które powstały, aby realizować cel społeczny, czy też dla których ważny dla wspólnego dobra cel społeczny jest racją bytu działalności komercyjnej, inaczej podmioty, nie spełniające wszystkich cech oraz warunków dotyczących działalności przedsiębiorstwa społecznego,
- Spółdzielnie socjalne.

Spółdzielnia socjalna jest szczególną formą spółdzielni pracy z osobowością prawną. Przedmiot działalności spółdzielni socjalnej to przede wszystkim prowadzenie wspólnego przedsiębiorstwa w oparciu o osobistą pracę członków w celach ich społecznej i zawodowej reintegracji. Oznacza to, że spółdzielnia socjalna jest zobowiązana prowadzić działalność gospodarczą, lecz zysk osiągnany z tej działalności nie jest celem samym w sobie lecz środkiem do realizacji celów statutowych. Spółdzielnia może również prowadzić działalność społeczną i oświatowo-kulturalną na rzecz swych członków oraz ich środowiska lokalnego, a także działalność społecznie użyteczną w sferze zadań publicznych, określonych w ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Spółdzielnia socjalna może być założona przez osoby należące do ściśle określonych w ustawie grup wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym oraz przez osoby prawne, tj. organizacje pozarządowe, jednostki samorządu terytorialnego, kościelne osoby prawne. W przypadku osób fizycznych założyciele spółdzielni muszą należeć do jednej z dwóch grup: pierwsza grupa to osoby bezrobotne w rozumieniu ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy; do drugiej grupy zaliczamy osoby, o których mowa w art. 1 ust. 2 pkt. 1-4,6,7 ustawy o zatrudnieniu socjalnym (w tym m.in. bezdomni, realizujący indywidualny program wychodzenia z bezdomności, uzależnieni od alkoholu, osoby, które podlegają wykluczeniu społecznemu i ze względu na swoją sytuację życiową nie są w stanie własnym staraniem zaspokoić podstawowych potrzeb życiowych i znajdują się w sytuacji powodującej ubóstwo oraz uniemożliwiającej lub ograniczającej uczestnictwo w życiu zawodowym, społecznym, rodzinnym, osoby niepełnosprawne w rozumieniu ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych [Ustawa o zatrudnieniu socjalnym, 2003, art. 1]

Przepisy wymagają, by spółdzielnia została założona przez co najmniej 5 osób, a nie więcej niż 50 osób (z wyjątkiem spółdzielni powstałych z przekształceń spółdzielni inwalidzkich). Członkami spółdzielni mogą być także osoby spoza grup określonych w ustawie, których ustawa nazywa specjalistami, ale ich liczba nie może być większa niż 50% liczby wszystkich członków spółdzielni. Każdy członek spółdzielni musi być zatrudniony w oparciu o umowę o pracę. Gdy założycielami spółdzielni są osoby prawne, musi być ich co najmniej dwóch. W tym przypadku są one zobowiązane do zatrudnienia w spółdzielni co najmniej pięciu osób z grup osób wykluczonych lub zagrożonych wykluczeniem społecznym, w terminie sześciu miesięcy od dnia wpisu spółdzielni socjalnej do Krajowego Rejestru Sądowego.

1. Organizacje pozarządowe (stowarzyszenia, fundacje): **wśród organizacji pozarządowych są takie, które w swoich działaniach wykorzystują instrumenty ekonomiczne do realizacji celów społecznych.** Nie wszystkie organizacje pozarządowe są przedsiębiorstwami społecznymi. Można powiedzieć, że sektor pozarządowy ekonomizuje się powoli. Jednak liczba fundacji i stowarzyszeń rośnie co daje możliwość zwiększenia skali działań na rzecz rozwoju gospodarki społecznej [<http://es.rops.rzeszow.pl/podstawowe-pojecia/> dostęp 21.01.2021].

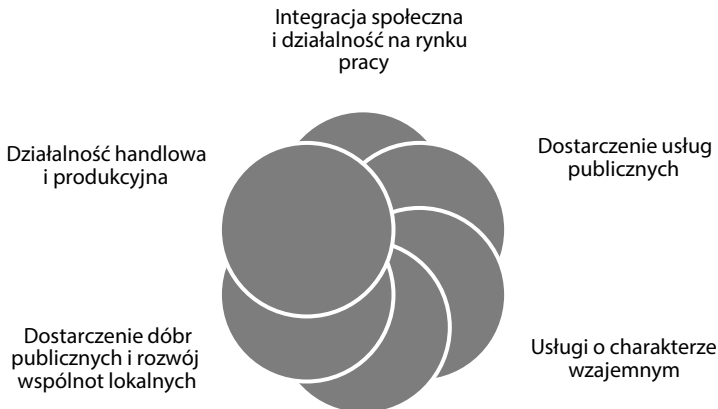
Przedsiębiorstwa społeczne (bez względu na formę prawną) mogą pełnić różne funkcje (tab. nr 1).

Tabela 1. Funkcje przedsiębiorstw społecznych

Integracja w ramach rynku pracy i przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu	Czyli nabywanie kompetencji w dziedzinie działań prozatrudnieniowych. Mogą one przybierać różnorodne formy. Dla wszystkich podmiotów celem jest albo podniesienie szans na rynku pracy (informacje, szkolenia, doradztwo aż po zaawansowane i spersonalizowane formy wsparcia, takie jak job coaching) albo faktyczne zatrudnienie osób w formach tymczasowych lub stałych. W Polsce ciągle istnieją liczne grupy osób, które nie są w stanie samodzielnie odnaleźć się na rynku pracy.
Dostarczanie usług publicznych	Przedsiębiorstwa społeczne działają w wielu sektorach, jednak najlicniejsza grupa to sektor usług. Są to usługi skierowane na otwarty rynek pracy, usługi wzajemne, ale także usługi o charakterze publicznym. Wśród usług o charakterze publicznym wyróżnić można usługi pożytku publicznego, takie jak np. usługi edukacyjne, opiekuńcze oraz usługi użyteczności publicznej dot. np. utrzymania zieleni miejskiej oraz innych prac porządkowych związanych z mieniem publicznym.
Usługi o charakterze wzajemnym	Wzajemność tak jak i solidarność to podstawy ekonomii społecznej. Wzajemność jako kompetencja przedsiębiorstw społecznych bardzo często generuje wartość dodaną przedsięwzięcia i prowadzi do maksymalizacji zysku społecznego. Jako przykład można tu podać działalność taką jak: ubezpieczenia wzajemne, usługi zdrowotno- opiekuńcze, spółdzielnie telefoniczne, ale także mechanizmy wymiany takie jak systemy barterowe czy banki czasu.
Usługi na otwartym rynku pracy	Realizowane w szczególności przez tradycyjne spółdzielnie, w tym spółdzielnie socjalne oraz niektóre organizacje pozarządowe. Przedsiębiorstwa te dostarczają swoje usługi dając jednocześnie pracę osobom, które z różnych względów (niepełnosprawność, długotrwałe bezrobocie) są dyskryminowane na otwartym rynku pracy. Wśród takich usług możemy wymienić m.in. usługi remontowo-budowlane, turystyczne, hotelarskie, gastronomiczne i sprzątające.

Dostarczanie dóbr publicznych i rozwój wspólnot lokalnych	Dobra publiczne to takie, z których korzystamy wszyscy, a zaliczyć możemy do nich m.in. działania w sferze ochrony środowiska (ekologii) ochrony lokalnych tradycji, bezpieczeństwa publicznego, ochrony zabytków i dóbr kultury. Przedsiębiorstwa społeczne posiadają w tym zakresie szczególne kompetencje. Zysk z takich przedsięwzięć jest liczony w efektach odczuwalnych przez całą wspólnotę.
Działalność handlowa i produkcyjna	Przedsiębiorstwa społeczne mogą wytwarzać dobra lub pośredniczyć w sprzedaży dóbr wytworzonych przez innych np. towarów otrzymanych z darowizn, z których dochód przeznaczony jest na cele społeczne. Teoretycznie działalność produkcyjna przedsiębiorstwa społecznego może dotyczyć każdej dziedziny. Mając jednak na uwadze, że społeczne przedsiębiorstwa produkcyjne zatrudniają osoby mające trudności z podjęciem pracy na otwartym rynku, wytwarzane dobra są zaliczane najczęściej do kategorii „pracochłonnych”.

Źródło: Frączak, Wygnański, (2008), s. 23-26

Rysunek 2. Rodzaje przedsiębiorczości społecznej

Źródło: www.ekonomiaspoleczna.pl [dostęp z dnia 27.01.2021]

3. GOSPODARKA WSPÓŁPRACY (WSPÓŁDZIAŁANIA) (ANG. SHEERING ECONOMY)

Istnieje wiele pojęć związanych z gospodarką współpracy, z których najbardziej znana jest koncepcja gospodarki dzielenia się, gospodarka współdzielenia. Koncepcja ta stanowi formę gospodarki współpracy, w której dobra są dzielone bez konieczności uiszczania płatności. Inne często używane wyrażenia obejmują konsumpcję współdzieloną, gospodarkę społecznościową, gospodarkę prac dorywczych i gospodarkę dostępu. Wszystkie z nich odwołują się do wspólnego mianownika, jakim jest gospodarka współpracy

Warto zwrócić uwagę jak wykorzystuje się technologie informacyjne, dające możliwość ograniczenia asymetrii informacyjnych oraz kosztów transakcji związanych z wymianą towarów, usług, także w celach społecznych.

Znane są przykłady platform kontrolowanych przez kapitalistyczne przedsiębiorstwa takie jak Amazon, Uber, Blablacar czy Airbnb. Pojawiają się jednak inicjatywy gospodarki współpracy, które opierają się na platformach o charakterze spółdzielczym, tzw. platformy spółdzielcze, które podlegają wspólnej własności i demokratycznej kontroli. Platformy te przyjmują różne formy: a) pośrednictwa pracy (takie jak Loconomics); b) spółdzielcze internetowe platformy handlowe (np. Fairmondo); c) platformy spółdzielcze będące własnością miast (np. MinuBnB czy AllBnb); d) spółdzielnie społeczności „prosumentów” (takie jak Stocksy); e) platformy pracy (różne przykłady związane z sektorem przewozów taksówkowych, które odniosły sukces w USA.

„Przyszły rozwój społeczeństwa współpracy najprawdopodobniej uwarunkowany będzie tym, co przyniesie analiza big data, wykorzystanie uczenia maszynowego i rozwój Internetu Rzeczy (*Internet of Things*). Nadal jednak trzeba się będzie mierzyć z innymi istotnymi wyzwaniami, takimi jak przyszłość zatrudnienia w świecie postępującej automatyzacji, rola państwa w regulacji tych nowych procesów, jak też rosnąca (albo spadająca) chęć ludzi do współpracy, pomagania innym oraz dzielenia się wartościami i zasobami” (D. Jemieliński, A. Przegalińska, 2020)

4. SPOŁECZNA ODPOWIEDZIALNOŚĆ BIZNESU

Społeczna odpowiedzialność biznesu (*ang. Corporate Social Responsibility- CSR*) jest to strategia zarządzania, zgodnie z którą przedsiębiorstwa w swoich działaniach dobrowolnie uwzględniają interesy społeczne, aspekty środowiskowe, czy relacje z różnymi grupami interesariuszy, w szczególności z pracownikami [PARP.gov.pl/csr dostęp 27.01.2021]. Bycie społecznie odpowiedzialnym oznacza inwestowanie w zasoby ludzkie, w ochronę środowiska, relacje z otoczeniem firmy i informowanie o tych działaniach, co przyczynia się do wzrostu konkurencyjności przedsiębiorstwa i kształtowania warunków dla zrównoważonego rozwoju społecznego i ekonomicznego (<https://poradnik.ngo.pl/wspolpraca-ngo-z-biznesem-csr>, dostęp 27.01.2021).

Można wyróżnić trzy etapy kreowania się odpowiedzialności społecznej. Pierwszy z nich dotyczy tak zwanej ery przedsiębiorców, pod koniec XIX wieku w Stanach Zjednoczonych. Wówczas potentaci przemysłu amerykańskiego, w tym John D. Rockefeller, Cornelius Vanderbilt i Andrew Carnegie,

budowali imperia, nie zważając na etykę biznesu. Uciekali się oni do szantaży, uchylali się od płacenia podatków i stosowali dyskryminacyjną politykę cenową. Wskutek sprzeciwów urzędników państwowych wprowadzono nowe prawo, które określało stosunki pomiędzy gospodarką, państwem i społeczeństwem. Był to pierwszy krok, który ograniczał działalność przedsiębiorstw, nastawionych wyłącznie na zysk. W I połowie XX wieku, w czasach wielkiego kryzysu, nastąpił kolejny przełom. W ramach programu nowego ładu Franklina Roosevelta została po raz kolejny przedefiniowana granica społecznej odpowiedzialności organizacji. Po raz trzeci temat społecznej odpowiedzialności został poruszony w latach sześćdziesiątych XX wieku, w czasie niepokojów, kiedy oskarżano przedsiębiorstwa o spowodowanie problemów społecznych oraz żądano ich rozwiązania. Argumenty zwolenników i przeciwników przedstawiano następująco: (https://pl.wikipedia.org/wiki/Spo%C5%82eczna_odpowiedzialno%C5%9B%C4%87_biznesu, dostęp 21.01.2021).

Argumenty zwolenników:

- działalność gospodarcza wywołuje masowe problemy (np. zanieczyszczenie środowiska, wyczerpywanie zasobów naturalnych) w rozstrzygnięciu których winna uczestniczyć również firma,
- przedsiębiorstwa mają osobowość prawną, są więc swoistego rodzaju podmiotami tak jak obywatele, powinni więc dbać o swoje otoczenie,
- dzięki odpowiedzialności społecznej firmy mogą poprawić swoją reputację, a tym samym zwiększyć zyski,
- firma o rozwiniętej strategii w zakresie odpowiedzialności społecznej łatwiej przywiązuje wartościowych pracowników, lepiej motywuje pracowników i przyciąga młode talenty,
- wprowadzenie zagadnień ochrony środowiska i polityki społecznej do strategii przedsiębiorstwa pozwala obniżyć koszty (opłaty za energię, wodę, opłaty z tytułu zanieczyszczeń) i zapewnia lepszą odporność na kryzysy, zwiększając zaufanie akcjonariuszy.

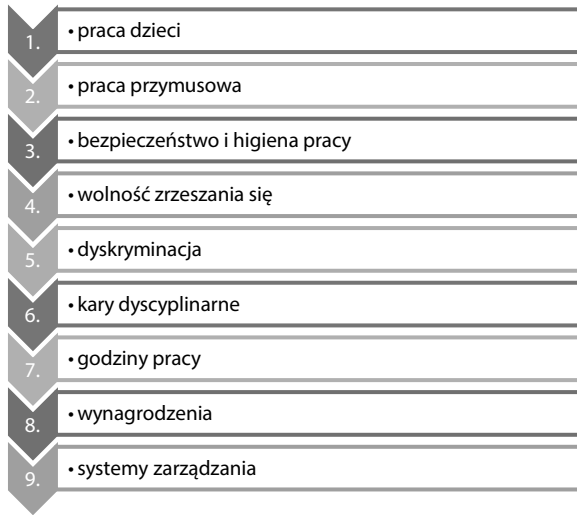
Argumenty przeciwników:

- firma powinna skupić się wyłącznie na kreowaniu zysków,
- może zaistnieć konflikt interesów, a decyzja podjęta przez menedżera może być subiektywna,
- organizacje nie mają doświadczenia w kierowaniu programami społecznymi,

- społeczna odpowiedzialność biznesu często może być cyniczną i nie-szczerą grą.

Współczesne zarządzanie strategiczne poprzez standardy CSR „pomaga organizacji zwiększyć wydajność i wiarygodność przedsiębiorstwa w tym zakresie. Pomagają zidentyfikować i zarządzać ryzykiem związanym ze społecznymi, środowiskowymi i etycznymi czynnikami, prowadzić dialog i angażować interesariuszy w dialog i współpracę oraz zwiększyć całkowitą wydajność i efektywność przedsiębiorstwa poprzez zbieranie i analizę informacji o własnych działaniach oraz ich społecznym i środowiskowym wpływie, lepszą współpracę i koordynację pomiędzy poszczególnymi częściami firmy, a także, w długim okresie, racjonalizację wydatków, niższymi kosztami pozyskania informacji, mniejszą liczbą kryzysów oraz lepszą znajomością rynku”. (https://pl.wikipedia.org/wiki/Spo%C5%82eczna_odpowiedzialno%C5%9B%C4%87_biznesu, dostęp 21.01.2021). Istnieje szereg narzędzi, standardów i przewodników, które ułatwiają zarządzanie i implementację społecznej odpowiedzialności do strategii przedsiębiorstwa. Te najbardziej popularne to m.in.: SA 8000, AA 1000, ISO 26000.

SA 8000 (*Social Accountability 8000*) – standard przygotowany w 1998 roku przez Międzynarodową Organizację Normalizacyjną. Norma ta określała odpowiedzialność społeczną organizacji. Powstała na podstawie standardów, które obejmowały prawa człowieka oraz prawa pracownicze. SA 8000 porusza kwestię warunków pracy w przedsiębiorstwie i określa relacje przedsiębiorstwo-klient, przedsiębiorstwo-inwestor. „Standard SA 8000 pozwala na wgląd stronom zainteresowanym w funkcjonowanie organizacji, zapewniając przy tym przestrzeganie zasad równego traktowania wszystkich zatrudnionych, etycznego postępowania i społecznej odpowiedzialności za wytwarzane produkty i dostarczane usługi. Aspekt ten odgrywa coraz bardziej znaczącą rolę w globalizacji biznesu, w szczególności w stosunkach z organizacjami poruszającymi się w obrębie różnych kultur i narodowości.

Rysunek 3. Warunki wstępne normy SA 8000

Źródło: opracowanie własne na podstawie https://pl.wikipedia.org/wiki/Spoleczna_odpowiedzialnosc_biznesu (dostęp 27.01.2021)

Należy zaznaczyć, iż warunki wstępne są elementarne bowiem dotyczą przestrzegania podstawowych praw człowieka i praw pracowniczych.

W ramach systemu zarządzania wymaga się od organizacji spełnienia odpowiednich standardów do najważniejszych z nich można zaliczyć (https://pl.wikipedia.org/wiki/Spoleczna_odpowiedzialnosc_biznesu, dostęp 21.01.2021):

- sformułowanie polityki społecznej odpowiedzialności firmy (misja, cele, procedury) i udostępnienie jej interesariuszom,
- wybranie wśród wyższego kierownictwa pełnomocnika odpowiedzialnego za całokształt zagadnień związanych z SA 8000 oraz przedstawiciela pracowników reprezentującego ich punkt widzenia,
- dokumentowanie zasad, sposobów realizacji i ich wyników,
- okresowe szkolenia i programy dla pracowników nt. zasad społecznej odpowiedzialności, określonych w normie SA 8000,
- ciągły monitoring systemu zarządzania w celu sprawdzania skuteczności działań podejmowanych na rzecz realizowania polityki społecznej firmy i dostosowywania do wymagań normy,
- wybór i kontrolowanie dostawców i podwykonawców pod kątem ich zdolności do dostosowania się do wymagań normy oraz realizowania polityki społecznej firmy,

- system komunikacji społecznej, relacje z głównymi interesariuszami wewnętrznymi i zewnętrznymi.

Norma AA 1000 (*AccountAbility 1000*) stworzona w 1999 roku przez Instytut na rzecz Społecznej i Etycznej Odpowiedzialności (*Institute of Social and Ethical AccountAbility*). Norma AA 1000 odnosi się do ogólnych standardów promujących odpowiedzialność w kontekście biznesu zrównoważonego (w ujęciu społecznym), jak również dotyczy tak zwanej odpowiedzialności korporacyjnej. Zgodnie z zasadami normy, przedsiębiorstwo działające na określonym rynku powinno odpowiadać za wszystkie działania (nie tylko swoje), na które może mieć wpływ. Dotyczy to takich obszarów funkcjonowania jak: selekcja i dobór kontrahentów (z uwzględnieniem kryteriów dotyczących społecznej odpowiedzialności biznesu).

Rysunek 4. Zasady normy AA 1000

Źródło: opracowanie własne na podstawie https://pl.wikipedia.org/wiki/Społeczna_odpowiedzialność_biznesu (dostęp 27.01.2021)

Międzynarodowa Organizacja Standaryzacyjna (ISO) po ponad 5 latach pracy w gronie ekspertów z 99 krajów, 28 października 2010 r. opublikowała normę ISO 26000. Norma ta ma za zadanie uporządkować wiedzę na temat

społecznej odpowiedzialności biznesu. ISO 26000 nie ma formy certyfikacji. Stanowi natomiast praktyczny przewodnik po zasadach odpowiedzialnego biznesu, zawiera wskazówki dla organizacji każdego typu (nie tylko dla przedsiębiorstw), bez względu na ich wielkość czy lokalizację. Norma ISO 26000 wyróżnia następujące obszary społecznej odpowiedzialności biznesu: (1) ład organizacyjny, (2) prawa człowieka, (3) stosunki pracy, (4) środowisko, (5) sprawiedliwe praktyki rynkowe, (6) relacje z konsumentami, (7) zaangażowanie społeczne.

Nowe koncepcje zarządzania i nowe podejścia do biznesu powodują, że sama koncepcja CSR ewoluuje i wymaga dostosowania jej implementacji i raportowania do zmieniającej się sytuacji. (A. Kasprzak-Czelej i in. 2020). Problematyka społecznej odpowiedzialności biznesu zyskuje na popularności w XXI wieku, czego wyrazem może być wprowadzanie obowiązkowego raportowania zaangażowania przedsiębiorstw w tę działalność w coraz większej liczbie krajów.

PODSUMOWANIE

Gospodarka (ekonomia) społeczna odzwierciedla i chroni podstawowe wartości, na których została zbudowana Unia Europejska [art. 3 TUE]. Należy podkreślić, że działalność podmiotów ekonomii społecznej poza realizacją ich celów statutowych ma znacznie szerszy kontekst, a mianowicie tworzą one wzory obywatelskiego społeczeństwa, budują demokrację uczestniczącą, jak i kapitał społeczny. Jest to szczególnie ważne w grupie krajów, które po II Wojnie Św. przez długie lata pozostawały w strefie wpływów Związku Radzieckiego. Skutki tego kontekstu historycznego obejmują między innymi, niestabilną sytuację finansową sektora organizacji pozarządowych oraz niski poziom zaangażowania społeczeństwa obywatelskiego w tworzenie lokalnych możliwości zatrudnienia. Wskaźnik zatrudnienia w gospodarce społecznej w całej UE, jest trzykrotnie wyższy niż w „nowych” państwach członkowskich. Z drugiej strony, w Europie docenia się fakt, że wiele nowych idei i przykładów wywodzących się z naszego regionu o odmiennych doświadczeniach historycznych niż kraje założycielskie, wzbogaca europejską gospodarkę społeczną. Zauważalne są doświadczenia polskiego ruchu „Solidarność” czy przykłady zmagania o niezależność gospodarki społecznej od władzy i o podmiotowość społeczeństwa obywatelskiego w okresach umacniania się autorytarnych rządów.

Praktyczne przykłady organizacji i przedsiębiorstw społecznych takie jak: towarzystwa ubezpieczeń wzajemnych, spółdzielczość, koła gospodyń wiejskich, kółka rolnicze, znane już były na ziemiach polskich pod zaborami.

Doświadczenia pokazują, że gospodarka społeczna nie może rozwijać się wyłącznie na zasadach wolontariatu. Zadaniem władzy i administracji publicznej, w państwie demokratycznym jest wspieranie gospodarki społecznej. Niekiedy konieczne jest przy tym, wykazanie odwagi politycznej polegające na inicjatywach ustawodawczych dotyczących np. opodatkowania, zamówień publicznych, pożyczek, dotacji, wymagań administracyjnych oraz na podjęciu praktycznych działań wspierających podmioty gospodarki społecznej. Jest to szczególnie ważne dla osób młodych, które bardziej chcą angażować się w odpowiedzialną społecznie gospodarkę oraz zdobywając wykształcenie inwestują w kapitał ludzki i społeczny.

Literatura

Augustyniak, P. i in. (2020). *Raport społeczeństwo: Współobecność, współodpowiedzialność, wspólnotowość: społeczeństwo obywatelskie w czasach pandemii*, Fundacja GAP, Kraków.

Frączak, P., Wygnański, J. J. (2008). *Polski model ekonomii społecznej. Rekomendacje dla Rozwoju*, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa.

Jemielniak, D., Przegalińska, A. (2020). *Społeczeństwo współpracy* Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.

Kasprzak-Czelej, A. i in. (2020). *Społeczna odpowiedzialność biznesu w perspektywie zmian i wyzwań współczesnej gospodarki*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.

Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej do 2023 roku. Ekonomia Solidarności Społecznej Uchwała nr 11 Rady Ministrów z dnia 31 stycznia 2019, Monitor Polski, Warszawa, dnia 27 lutego 2019 r. poz. 214.

Komunikat Komisji Europejskiej „Inicjatywa na rzecz przedsiębiorczości społecznej”, COM (2011) 682 z dnia 25 października 2011 r.

Manifest Ekonomii Społecznej (2008). Gdańska Konferencja Ekonomii Społecznej, Gdańsk, 27 czerwca 2008.

Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. *Krajowy Program Rozwoju Ekonomii Społecznej*. Załącznik do uchwały nr 161 RM z dn. 12 sierpnia 2014, Monitor Polski 2014. Poz.811 t.1.

Monzón, J. L., Chaves, R. (2012). *The Social Economy in the European Union*. Bruksela: EKES.

Monzón, J. L., Chaves, R. (2016). *Najnowsze zmiany w gospodarce społecznej w Unii Europejskiej*, Studium CIRIEC-International – Centre international de recherches et d’information sur l’économie publique, sociale et coopérative CES/CSS/12/2016/23406.

Rosanvallon, P. (2018). *Dobre Rządy*, Wydawnictwo Dialog, Warszawa.

Wilkin, J. (2012). *Jakość rządzenia w Polsce. Jak ją badać, monitorować i poprawiać?* Wydawnictwo Naukowe Scholar. Warszawa.

<http://es.rops.rzeszow.pl/podstawowe-pojecia/>

<http://www.parp.gov.pl/csr>

<https://poradnik.ngo.pl/wspolpraca-ngo-z-biznesem-csr>

https://pl.wikipedia.org/wiki/Spo%C5%82eczna_odpowiedzialno%C5%9B%C4%87_biznesu

<http://www.ekonomiaspoleczna.pl>